

УДК 378.018.8:159.9-051:[305+331.101.3]

Мар'яна Вячеславівна Горенко,
аспірант кафедри психології,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
ORCID: 0000-0003-4895-675X
marianagorenko@gmail.com

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ

В статті розглянуті питання гендерної ідентичності особистості та її взаємозв'язку з мотивацією студентів-психологів, що дозволило поглибити розуміння стану психологічної готовності до здійснення професійної кар'єри загалом та мотиваційно-цільового компоненту цього феномену зокрема. Методи дослідження: теоретичні – аналіз психолого-педагогічних джерел з досліджуваної проблематики, узагальнення та систематизація даних; емпіричні – методика «Маскулінність-фемінність» С. Бема, методика «Мотивація навчання у вузі» Т. Ільїної.

Визначено, що найбільша кількість респондентів виявилась у групі з андрогенним типом – 50 %, кількість респондентів з фемінним типом ідентичності нараховує 20 % і респондентів з маскулінним типом – 30 %. Вираженість андрогінного типу вказує на те, що риси особистості представлені гармонійно і взаємодоповнюють один одного, за рахунок чого підвищуються адаптивні функції індивіда. Порівняльний аналіз гендерної ідентичності та мотивації студентів-психологів до здійснення професійної діяльності показав, що для маскулінних респондентів в більшій мірі характерні мотиви, пов'язані з визнанням, престижем («мотиви отримання диплому»), а для фемінних та антрогінних респондентів - навчально-пізнавальні та соціальні («мотиви набуття знань», «мотиви оволодіння професією»).

Ключові слова: гендер, гендерна ідентичність, студенти-психологи, мотивація, професійна діяльність, професійна кар'єра.

Mariana Gorenko,
Posgraduate student of
the Department of Psychology,
Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University
Uman, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4895-675X
marianagorenko@gmail.com

GENDER IDENTITY AND MOTIVATION OF STUDENTS-PSYCHOLOGIST TO IMPLEMENT A PROFESSIONAL CAREER

The article discusses the issues of gender identity of a person and its relationship with the motivation of psychology students, which made it possible to deepen the understanding of the state of psychological readiness to realization a professional career in general and the motivational component of this phenomenon. Research methods: theoretical - analysis of psychological and pedagogical sources, generalization and systematization of data; empirical - the methodology «Maxulinism-femininity» S. Bem, the methodology «Motivation of education in the university» T. Ilina.

It was determined that the largest number of respondents was in the group with an androgenic personality type – 50 %, the number of respondents with a feminine type of identity is 20% and respondents with a masculine type – 30 %. The severity of the androgynous type indicates that personality traits are presented harmoniously and complement each other, thereby increasing the adaptive functions of the individual. A comparative analysis of the gender identity and motivation of psychology students to pursue professional activities showed that for masculine respondents, motives associated with recognition, prestige («motives for obtaining a diploma») are more

characteristic, and for feminine and androgynous respondents - educational, cognitive and social («Motives for acquiring knowledge», «motives for mastering a profession»).

Key words: *gender, gender identity, students-psychologists, motivation, professional activity, professional career.*

Гендерні аспекти досліджень зараз стають дуже популярними, про що свідчить міра представленості цієї проблематики в наукових областях: політиці, економіці, філософії, педагогіці, соціології, психології. В сучасному суспільстві актуальність таких досліджень обумовлена цілим рядом соціальних феноменів: зміною статево-рольових відносин, більш активною участю жінок в соціумі, збільшенням кількості соматичних, психічних, сексуальних розладів, пов'язаних, в тому числі і з неадекватною гендерною ідентичністю. А майбутній психолог – це людина, яка у своїй професійній діяльності має бути максимально вільною від обмежень у визначенні проблем статі та гендеру.

На сьогодні в науці накопичено багато теоретичного та емпіричного матеріалу на рахунок вивчення гендерних особливостей (В. Абраменкова, В. Агеев, Б. Ананьєв, С. Бем, О. Вайнінгер, В. Каган, І. Кон, М. Радзивілова, З. Фрейд, К. Юнг та інші).

Питання мотивації були і залишаються предметом вивчення в різних галузях науки. Філософи приділяли увагу цій тематиці, починаючи з давньогрецьких часів і закінчуючи сучасністю (Аристотель, М. Бердяєв, Р. Декарт, І. Кант, М. Монтень, Платон та ін.), радянські психологи-педагоги (П. Анохін, П. Блонський, Л. Божович, Л. Виготський, К. Корнілов, П. Каптерєв, В. Мерлін, О. Ухтомський) українські (О. Бондаренко, Л. Карамушка, М. Туган-Барановський, І. Сикорський, та ін.), закордонні (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, К. Бюллер, Е. Торндайк, Е. Шпрангер, З. Фрейд та ін.).

Не дивлячись на актуальність, проблема гендерних відмінностей в мотивації до навчальної, професійної діяльності та до здійснення кар'єри у студентів-психологів, практично не вивчена. В сучасний період є дефіцит робіт в сфері вивчення змісту, якості та динаміки мотивів діяльності студентів, а також гендерних особливостей формування мотивації до здійснення професійної кар'єри.

Мета дослідження – вивчення особливостей гендерної ідентичності студентів-психологів та її взаємозв'язку з мотивацією до здійснення майбутньої професійної кар'єри.

Питання професійного самовизначення та становлення особистості належить до фундаментальних проблем психології. Професійна реалізація особистості проходить успішно, якщо в процесі спеціальної підготовки формуються адекватні уявлення про майбутню кар'єру, які впливають на формування життєвих та професійних планів фахівця, організовують та спрямовують його активність, впливають на професійний розвиток та стають регуляторами професійного самовизначення. В умовах соціальних та політичних змін в Україні, змін в структурі ринку праці, посилюється особистісна відповідальності молоді людини щодо професійної інтеграції в суспільство. У зв'язку з цим, питання здійснення професійної кар'єри набувають особливої актуальності.

Сучасна професійна освіта потребує цілеспрямованої підготовки студентів ЗВО до професійної кар'єри з метою реалізації найважливішої функції навчання – підготовки майбутнього професіонала, готового до успішної реалізації кар'єрного потенціалу в постійно змінюваних умовах соціуму. Тобто, на сьогодні вища освіта загалом та освіта психологів зокрема, потребує створення якісно нових підходів до підготовки сучасного фахівця, здатного реалізувати такі характеристики як професіоналізм, мобільність та готовність до професійної кар'єри. Врахування гендерних особливостей при аналізі мотиваційної сфери студентів-психологів є дуже важливим принципом для

підвищення ефективності освітнього процесі в ЗВО та для професійного становлення суб'єкта.

Гендер розуміється як соціокультурний конструкт статі, в якому поєднаний комплекс ознак та характеристик, притаманних жіночій та чоловічій поведінці: специфіка мислення, спосіб життя, переконання, норми та ін. Якщо біологічну стать характеризують як набір генетично заданих анатомо-фізіологічних ознак людини, то гендер формується на основі соціокультурного контексту в конкретний історичний період [3].

Гендерна ідентичність – це усвідомлення своєї належності до чоловічої чи жіночої статі, осмислення себе з культурними уявленнями про мужність та жіночність [7]. Гендерна ідентичність передбачає ототожнення себе з конкретною статтю, відношення до себе як до представника статі з особистісними характеристиками, а також оволодіння способами поведінки, які притаманні статі. Таким чином, у межах гендерної ідентичності, у людини виникає цілісне уявлення про себе і розвиваються певні особливості особистості – маскулінні (типово чоловічі) або фемінні (типово жіночі). Варто відмітити, що такі характеристики можуть не співпадати з біологічною статтю. Також виділяють тип гендерної ідентичності – андрогінність (коли в особистості проявляються риси як маскулінного, так і фемінного типів).

Кар'єра психолога специфічна, тому що вона здійснюється не шляхом просування службовими сходами, а шляхом кваліфікаційного росту. Рівень заробітної плати та успішність залежить від місця роботи та від послуг, які надаються. Діяльність психолога відноситься до виду діяльності, в якому професійні та особистісні прояви («Я-функціональне» та «Я-екзистенційне») взаємодіють особливо тісно, а професійне зростання неможливе без особистісного [1]. Кар'єрний ріст психолога залежить від його самоконтролю та постійного саморозвитку.

У своєму дослідженні готовність студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри ми визначаємо як динамічне особистісне утворення, яке містить багатопланову систему якостей та властивостей, які у своїх сукупності дозволяють успішно виконувати професійну діяльність і підвищувати рівень професіоналізму.

В основу нашого дослідження ми поклали наукові здобутки авторів (Л. Кондрашова, Г. Костюк, В. Крутецький, В. Моляко, В. Панок, С. Рубінштейн, О. Сафін, І. Чорна, О. Філь, Н. Шеленкова та ін.) праці яких відображають зміст психологічної готовності особистості до здійснення професійної діяльності та розкривають психологічні аспекти професійної кар'єри.

На основі зазначених праць, а також власного теоретичного аналізу проблеми, можемо зробити висновок про те, що психологічна готовність студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри може містити такі науково-обґрунтовані компоненти: мотиваційно-цільовий, когнітивний, операційний, комунікативний, регулятивно-вольовий, які вважаємо основними критеріями психологічної готовності спеціалістів цієї сфери.

Мотиваційно-цільовий критерій ми вважаємо першим та системо утворюючим, оскільки від мотивації в значній мірі залежить активність особистості під час здійснення кар'єри. Мотивація об'єднує навчально-професійну та професійну діяльність, впливає на успішність навчання, визначає особливості взаємодії фахівця у професійному колективі, з клієнтами, характеризує особливості вдосконалення спеціаліста. М. Дяченко та Л. Кандибович зазначають, що мотивація відображає потребу особистості в успішному виконанні поставлених завдань, інтерес як до об'єкту діяльності, так і способу її здійснення.

Сучасні науковці широко розглядають питання мотивації та формування її закономірностей в студентському віці. Наприклад, А. Бугріменко, В. Галузяка, К. Кальницька, І. Красногорова та інші звертають увагу на цю проблематику у своїх дисертаційних дослідженнях; дослідженню мотивації навчально-професійної діяльності студентів присвятили свої роботи О. Арестова, Н. Бакшаєва, А. Вербицький, М. Делеу, А. Реан та інші психологи.

У зв'язку з тим, що в мотивації учіння студента, на відміну від школяра, поєднуються пізнавальні та професійні мотиви, навчальна діяльність студента є професійно спрямованою (навчально-професійною). Тому удосконалення професійних мотивів створює умови для реалізації можливостей майбутнього фахівця, його професійного зростання. Психологічною умовою успішності професійної підготовки студентів є формування інтересу до обраного фаху, стійкої навчальної мотивації [4, с. 8].

Поняття «мотиваційна сфера особистості» також має досить широкий спектр трактувань: це ієрархія мотивів на основі їхнього усвідомлення та узагальнення в поведінці й діяльності (Л. Божович та ін.), усвідомлення об'єктивних закономірностей, розуміння значень змісту для себе (О. Леонтьєв та ін.), найважливіша сторона особистості, що включає систему мотивів (мотивацію) визначається у її певній побудові (ієрархії) (В. Ковальов та ін.).

Поняття «мотивація» дослідники розуміють по-різному. Так, В. Вілюнас трактує мотивацію як сукупність процесів, які відповідають за спонукання і діяльність [5]; Ж. Годфруа визначає як сукупність факторів, що підтримують і спрямовують поведінку [6.]; Л. Божович, К. Платонов [2; 10] пояснюють мотивацію як сукупність мотивів, що спонукають до діяльності; А. Маркова [9] вважає, що мотивація є багатомірним утворенням окремих мотивів, цілей, потреб, намірів, інтересів, ідеалів та цінностей.

В сучасній психології поняття «мотивація» розуміють у з двох сторін: як позначення системи чинників, які детермінують поведінку (мотиви, потреби, прагнення, цілі, наміри і т.д.) та як характеристику процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність. Ґрунтуючись на вищезазначеному, мотивацію можна визначити як сукупність психологічних причин, які пояснюють поведінку людини, рівень її активності та спрямованість [8].

Проблема мотивів навчальної діяльності студентів тісно пов'язана з необхідністю підвищення результативності навчання. Мотиви є одними із провідних особистісних характеристик та важливими регуляторами діяльності, вони визначають напрямок активності студента, стійкість його поведінки і моральних цінностей. Тому, під час фахової підготовки майбутніх психологів у ЗВО, обов'язково потрібно враховувати мотиви студентів.

Особливу актуальність проблема мотивації набуває для суб'єктів допомагаючих професій, до яких також відноситься психолог, тому що основним інструментом є сама особистість професіонала та його досвід.

Недостатня дослідженість механізмів професійного вибору та розвитку майбутніх психологів може призвести до того, що професійний ріст проходитиме спонтанно та неорганізовано, що в подальшому впливає на ефективність діяльності та створює проблеми в адаптації до фахової діяльності, а також спричиняє недовіру суспільства до психології та психологічної допомоги.

Характеризуючи мотивацію професійної діяльності, варто зазначити, що на етапі вибору професії в структурі особистості формується мотиваційний конструкт, до якого входять як усвідомлювані мотиви, так і не усвідомлювані. Аналіз структурних

елементів допоможе пояснити спонукальні причини вибору професії та визначити перспективний шлях особистісного та професійного розвитку суб'єкта. Таким чином, під час формування готовності спеціаліста до фахової діяльності, можливо буде внести корективи та зробити цей процес керованим та збалансованим.

На основі теоретичного аналізу проблеми нами було проведено емпіричне дослідження, гіпотезою якого є припущення про існування взаємозв'язку між типом гендерної ідентичності та особливостями мотивації до здійснення професійної кар'єри у студентів-психологів. Дослідження було проведено в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини серед студентів, які навчаються за спеціальністю «Психологія» 2–5 курсу. Всього в дослідженні взяло участь 50 студентів, з них дівчат – 25, хлопців – 25.

На першому етапі, з метою вивчення типу гендерної ідентичності у респондентів, було проведена перевірка за методикою «Маскулінність-фемінність» С. Бема. Ця методика дає можливість виміряти гендерні особливості у кількісному вигляді. Автор методики розуміє гендер не як дихотомічну шкалу, а як феномен з різною інтенсивністю прояву, що відповідає теоретичним основам нашого дослідження.

За результатами діагностики за вказаною методикою вдалось отримати первинні дані, які відображені на рис. 1.

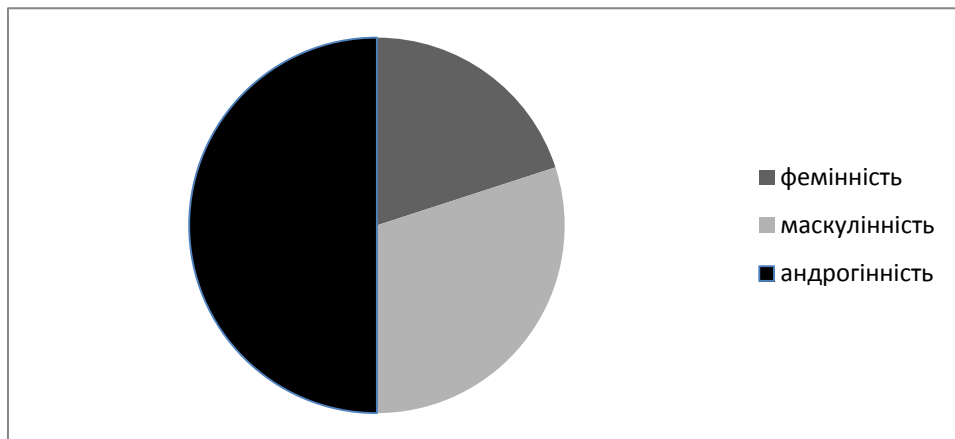

Рис. 1. Порівняльний аналіз типу гендерної ідентичності (за методикою дослідження «Маскулінність-фемінність» С. Бема)

На основі отриманих даних була побудована кругова гістограма для порівняльного аналізу стану гендерної ідентичності респондентів. На рис. 1 показано розподіл вибірки у відповідності з типом гендерної ідентичності. На гістограмі помітно, що найбільша кількість респондентів виявилась у групі з андрогенним типом особистості – 50 %, кількість респондентів з фемінним типом ідентичності нараховує 20 % і респондентів з маскулінним типом – 30 %.

В Таблиці 1. відображені кількісні показники в абсолютному та відсотковому співвідношенні по вибірці студентів-психологів відносно до типу гендерної ідентичності.

Таблиця 1.

**Визначення рівня гендерної ідентичності у студентів-психологів
(за методикою дослідження «Маскулінність-фемінність» С. Бема)**

Стать	Фемінність		Маскулінність		Андрогінність	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Жіноча	9	36	3	12	13	52
Чоловіча	1	4	12	48	12	48

Аналіз результатів за методикою С. Бема показав, що 52 % досліджуваних жіночої статі та 48 % чоловічої вибірки є андрогінними особистостями. Такий показник передбачає гармонійне поєднання та демонстрацію як чоловічих, так і жіночих особливостей особистості, які містять як і рішучість, домінування, так і м'якість та здатність поступатись. Серед респондентів чоловічої статі також зафіксовано 48 % представників маскулінного типу гендерної ідентичності, що свідчить про прояв істинно чоловічих рис, включаючи впевненість в собі, настирність, схильність до ризику, агресивності і т.д.

У значній частини респондентів жіночої статі (36 %) переважає фемінний тип гендерної ідентичності, що передбачає домінування типових жіночих особливостей. До типово жіночих рис зазвичай відносять: м'якість, ніжність, поступливість, чутливість, здатність до співпереживання та ін. У незначній частини студенток (12 %) виявлений маскулінний тип гендерної ідентичності, що свідчить про переважання типово чоловічих рис. Також серед незначної частини чоловічої вибірки (4 %) зафіксовано фемінний тип.

Таким чином, у респондентів переважає вираженість андрогінного типу, що вказує на те, що риси особистості представлені гармонійно і взаємодоповнюють один одного, за рахунок чого підвищуються адаптивні функції індивіда.

Наступним етапом було дослідження особливостей мотивації студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри відповідно до типу гендерної ідентичності. Враховуючи уже визначену структуру мотиваційно-цільового критерію, важливим є вивчення мотивів навчання. Адже саме мотивація до навчання закладає фундамент для мотивації до майбутньої професійної кар'єри. З цією метою була використана методика «Мотивація навчання у вузі» Т. Ільїної, яка дає можливість виявити три групи мотивів: мотиви отримання диплому; мотиви оволодіння професією; мотиви здобуття знань. Далі розглянемо результати (Таблиця 2.).

Таблиця 2.

**Порівняння типу гендерної ідентичності та мотивів
навчання студентів-психологів**

Тип гендерної ідентичності	Мотиви навчання студентів-психологів								
	Мотиви отримання диплому			Мотиви набуття знань			Мотиви оволодіння професією		
	Рівні розвитку мотиву								
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Фемінність	35,1%	42%	22,9%	40,2%	30%	29,8%	39,8%	39%	21,2%
Маскулінність	60,5%	26%	13,5%	30,3%	49,1%	20,6%	32%	40%	28%
Андрогінність	35%	40%	25%	40%	36%	24%	40%	35%	25%

Було виявлено, що у представників фемінного та андрогінного типу переважає група мотивів «мотиви набуття знань» та «мотиви оволодіння професією», високий рівень за цими шкалами зафіксовано у 40,2 % серед респондентів з фемінним типом гендерної ідентичності та 39,8 % серед андрогінних. Це свідчить про бажання у цих респондентів до оволодіння знаннями, пов'язаними з професією, а також про адекватну задоволеність обраної спеціальності.

У представників маскулітного типу переважає високий рівень розвитку мотивів групи «отримання диплому». Це говорить про сильну мотивацію отримати документ про закінчення ЗВО, який буде підтверджувати рівень освіченості студентів. Цей показник свідчить про те, що респонденти не проявляють особливого бажання саме до здійснення професійної кар'єри.

Отже, порівняльний аналіз гендерної ідентичності та мотивації студентів-психологів до здійснення професійної діяльності показав, що для маскулітних респондентів в більшій мірі характерні мотиви, пов'язані з визнанням, престижем («мотиви отримання диплому»), а для фемінних та андрогінних респондентів – навчально-пізнавальні та соціальні («мотиви набуття знань», «мотиви оволодіння професією»).

Такі дані можуть свідчити про наявність певних стереотипних поглядів на чоловічу та жіночу сутність. Проте, більшість респондентів відмовляються від традиційних уявлень. Ця тенденція говорить про слабку орієнтацію представників обох статей на виконання традиційних функцій, які були стереотипно присвоєні в процесі історичного розвитку суспільства.

Можна констатувати, що у представників маскулітного типу гендерної ідентичності є диспропорція між «внутрішніми» мотивами («набуття знань» та «оволодіння професією»), які стосуються самої суті професійної діяльності, та «зовнішніми» мотивами («отримання диплому»), який стосується результату діяльності та винагород за цю діяльність. Таку дисгармонію можна пояснити тим, що «зовнішні» мотиви переважають над «внутрішніми». Згідно з актуальними зараз підходами, для формування готовності студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри важливим є гармонія між «внутрішніми» та «зовнішніми» мотивами. Це питання потребує подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки: автореферат канд. дис... : 19.00.07. Київ, 2003. 21 с.
2. Божович Л. И. Проблемы формирования личности : Избранные психологические труды. 2-е изд. / за ред. Д. И. Фельдштейн. Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. 352 с.
3. Бочарев В. В. Антропология возраста : науч. пособие. СПб : Питер, 2001. 150 с.
4. Бугрименко А. Г. Соотношение образа «Я» и внутренней учебной мотивации студентов : автореф. дисс. канд. психол. наук: 19.00.07. Москва, 2007. 24 с.
5. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека : монографія. Москва : Изд-во МГУ, 1990. 288 с.
6. Годфруа Ж. Что такое психология: учеб. пособие. Москва : Мир, 1992. 496 с.
7. Ключко О. И. Мужчина и женщина: проблемы современной социализации : Монографія. Саранск: МГПИ, 2002. 97 с.
8. Маклаков А. Г. Общая психология : учебник для вузов. СПб. Питер, 2008. 583 с
9. Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б. Формирование мотивации учения : науч. пособие. Москва : Просвещение, 1990. 192 с.

10. Пономаренко Н. О. Особливості впливу професійних факторів та умов життєдіяльності на організм військовослужбовців миротворчих підрозділів: автореф. дис... канд. мед. наук: 14.02.01. Київ, 2005. 20 с.

REFERENCES

1. Andriichuk, I. P. (2003). Formuvannia pozytyvnoi Ya-kontseptsii osobystosti maibutnikh praktychnykh psykholohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky. Extended adstract of candidate's thesis. Kiev. [in Ukrainian]
2. Bozhovich, L. I. (1997). Problemy formirovaniya lichnosti. Voronezh: NPO «MODJeK». [in Russian].
3. Bocharev, V. V. (2001). Antropologiya vozrasta.SPb.: Piter, [in Russian].
4. Bugrimenko, A. G. (2007). Sootnoshenie obraza «Ja» i vnutrennej uchebnoj motivacii studentov. Extended adstract of candidate's thesis. M. [in Russian].
5. Viljunas, V. K.(1990). Psihologicheskie mehanizmy motivacii cheloveka. M.: Izd-vo MGU. [in Russian].
6. Godfrua, Zh. (1992). Chto takoe psihologiya. M.: Mir [in Russian].
7. Kljuchko, O. I. (2002). Muzhchina i zhenshhina: problemy sovremennoj. Saransk: MGPI. [in Russian].
8. Maklakov, A. G. (2008). Obshhaja psihologiya. SPb: Piter [in Russian].
9. Markova, A. K. (1998). Formirovanie motivacii uchenija. M.: Prosveshhenie.[in Russian].
10. Ponomarenko, N. O. (2008). Osoblyvosti vplyvu profesiinykh faktoriv ta umov zhyttiediialnosti na orhanizm viiskovoslužbovtiv myrotvorchykh pidrozdiliv. Extended adstract of candidate's thesis. Kiiv. [in Ukrainian].

Бібліографічний опис для цитування:

Горенко М. В. Гендерна ідентичність і мотивація студентів-психологів до здійснення професійної кар'єри. *Психологічний журнал*. Умань : ВПЦ «Візаві», 2021. Вип. 7. С. 13–20.